

islam tarihi

HÜSÂM ÇELEBÎ (ö. 926/1520)'NİN

HAYATI VE ESERLERİ

*Levent ÖZTÜRK**

Summary

Husam Chelebi was an Ottoman scholar who lived in the reign of Ottoman Sultans Bayazid II and Selim I and wrote some books and treatises in the field of jurisprudence and theology. His books and treatises were confused with many books of some scholars, especially with Husam ad-Din at-Tuqatî (ö. 840/1456), both in the biographical and bibliographical books, and in the registrations of the Manuscript Libraries in Turkey. In this article we concern with the life of Husam Chelebi and also to make clear his books and treatises.

II. Bâyezîd (1481-1512) ve Yavuz Sultan Selîm (1512-1520) devirlerinde yaşayan Hüsâm Çelebî, fıkıh ve kelim sahalarında eserler vermiş olan bir Osmanlı âlimidir. Onun eserleri arasında, gayrimüslimlerin hâlihazırda ellerinde bulundukları mabetlerin hukukî durumunu ele alan *Ma'mûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an* adlı bir risâlesi de bulunmaktadır. Onun bu risâlesini neşre hazırlarken, Hüsâm Çelebî'nin, hem isminin hem de eserlerinin, gerek kütüphane kayıtlarında gerekse bibliyografik eserlerde, benzer addaki diğer bazı müelliflerle karıştırılmış olduğu dikkatimizi çekti. Buna bağlı olarak bazı bilimsel incelemelerde, Hüsâm Çelebî'nin eserlerinin, araştırmacılar için problem teşkil ettiğini gördük. Tespit edebildiğimiz kadarıyla Hüsâm Çelebî'nin hayatının ele alınmamış olması da¹ söz konusu ilim adamının müstakil bir makale çerçevesinde tanıtılmasını gerekli kıldı. Bu yazıda

* SAÜ. İlahiyat Fakültesi İslam Tarihi Anabilim Dalı Öğretim Üyesi, Yrd. Doç. Dr.

1 Özellikle, *Yaşamları ve Yapıtlarıyla Osmanlılar* (Hazırlayan: Ekrem Çakuroğlu), I-II, Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınları, İstanbul 1999; *Türkiye Diyanet Vakfı İslâm Ansiklopedisi*, I-XXIII, İstanbul 1988-2001 gibi ansiklopedik çalışmalarda bu isme yer verilmemiştir. Ahmet Özel'in *Hanefî Fıkıh Âlimleri* isimli çalışmasında (Ankara 1990) ise oldukça sınırlı sayılabilecek bir takım bilgiler bulunmaktadır (Bk. Özel, s. 110).

Hüsâm Çelebi'nin hayatı hakkında bilgiler sunulacak ve özellikle eserleriyle ilgili karışıklıklar giderilmeye çalışılacaktır.

I- Hayatı

Asıl ismi Hüsâmuddîn Hüseyin b. Abdurrahmân olup “Hüsâm Çelebi” adıyla tanınmaktadır. Dönemine oldukça yakın tarihlerde kaleme alınmış olan biyografik ve bibliyografik bilgiler sunan eserlerde, özellikle *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye* ve *Hadâiku's-Şekâik'te*, doğum tarihi ve memleketiyle ilgili bir bilgi bulunmamakla birlikte,² Kâtip Çelebi'nin *Keşfu'z-Zunûn*'unda ve kütüphane kayıtlarında “et-Tokâtî” nisbesi yer almaktadır.³ *Osmanlı Astronomi Literatürü* adlı çalışmada, Hüsâmuddîn et-Tokâtî (ö. 860/1456)'nin torunu olduğu şeklinde bir bilgi verilmekte ise de ilgili yerde gösterilen kaynaklarda böyle bir kayda rastlanılmamıştır.⁴

Bir müddet memleketi Tokat'ta eğitim aldığı anlaşılan Hüsâm Çelebi, daha sonra İstanbul'a geldi. Efdalzâde (ö. 908/1502),⁵ Müeyyedzâde Abdurrahmân Efendi (ö. 922/1516) ve Hocazâde'den (ö. 902/1496) ders aldı ve müderris oldu.⁶ İlk müderrisliğini Kütahya'da Vâcidiye Medresesi'nde yaptı.⁷ Bir risâlesinde yer alan

- 2 İsmâmuddîn Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa Taşköprizâde (968/1561), *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* (Tahkik: Ahmet Suphî Furat), İstanbul 1985, s. 387-388; Mecdî Mehmed Efendi (999/1591), *Hadâiku's-Şekâik* (nşr. Abdülkâdir Özcan), İstanbul 1989, s. 391.
- 3 Kâtip Çelebi, Mustafa b. Abdullah (1067/1656), *Keşfu'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, İstanbul 1941-1943, I, 347. Kâtip Çelebi'nin, *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl* (Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa-1887, s. 83) adlı eserinde Hüsâm Çelebi hakkında “Kâne min beldeti Taraklı” biçiminde okunabilecek bir ibare bulunmaktadır. Ancak Kâtip Çelebi'nin aynı yerde iki ayrı Hüsâm Çelebi'den bahsettiği halde verdiği bilgilerin birbirine tedahülü ve yazımızda ortaya koyacağımız üzere *Keşfu'z-Zunûn* adlı eserinde yer alan kayıtlarındaki karışıklık onun sağlıklı bir bilgi aktarımında bulunmadığını teyit etmektedir. Bu bakımdan memleketiyle ilgili olarak sunulan bu ibarenin, şimdilik araştırılmaya muhtaç bir husus olduğunu düşünüyoruz.
- 4 Bk. *Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi* (Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu ve ark.), I-II, İstanbul 1997, I, 25.
- 5 Bk. Taşköprizâde, s. 172; Mecdî, s. 192. Bilindiği üzere Mecdî, Taşköprizâde'nin eserini tercüme ederek eserine almış ve bir takım ilavelerde bulunmuştur. Ancak Mecdî'nin tercümelelerinde zühûl eseri bazı yanlışlıklara rastlanmaktadır. Konumuzla ilgili olarak Mecdî, Taşköprizâde tarafından Efdalzâde'nin vefat tarihi olarak verilen 908/1502 tarihi yerine 903/1497 tarihini zikretmektedir.
- 6 Taşköprizâde, s. 388.
- 7 Taşköprizâde, s. 388. Vâcidiye Medresesi'nin kuruluşu ve bu medresede görevli müderrisler hakkında bk. Aydın Sayılı, “Vâcidiye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi”, *Belleten*, XII/47 (Temmuz 1948), Ankara 1948, s. 655; Cahit Baltacı, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976, s. 111.
- 8 Mesela bk. *Risâle alâ Sadri's-Şerîa*, Süleymaniye Ktp., Laleli-2433, vr. 139^a.

ifadelerinden anlaşıldığına göre, 900/1494'lü yılların başlarında Sultan Bâyezîd'e sunmak üzere meşhur birkaç fıkıh kitabının bazı meselelerini şerh etti.⁸ Vâcidiye Medresesi'nden sonra Bursa'da Kapluca (Hüdâvendigâr Medresesi)⁹ ve Sultan

- 9 Taşköprizâde, s. 388. Kapluca Medresesi hakkında geniş bilgi için bk. Baltacı, s. 250; Mefail Hızlı, *Bursa Medreseleri*, İstanbul 1998, s. 31-35, 69. *Târîh-i Sülsile-i Ulemâ (TSU)* adlı eserde Kapluca Medresesi'nde görev alan kişilerin kayıtları eksik ve azdır. Dolayısıyla bu kısımda (vr. 220^b), Hüsâm Çelebi'nin ismine rastlanmamaktadır. Eser 255 varaktan müteşekkil olup Süleymaniye Kütüphanesi Esa'd Efendi Bölümü'nde 2142 numarada kayıtlıdır. Yazmanın *Defter-i Kütüphanec-i Es'ad Efendi* (İstanbul 1262, s. 125)'de yer alan kaydı bu şekildedir. Eser Cahit Baltacı ve Mefail Hızlı tarafından bu şekilde kullanılmıştır. Biz de bu ismi tercih edeceğiz. Bununla birlikte, Süleymaniye Kütüphanesi kayıtlarında, *Kadı ve Müderrislerle Devlet Ricâlinin Nasb ve Azline Ait Kronoloji* adıyla yer almaktadır. Kayıtlarda anonim olarak gözüken eserin Halîmizâde Ahmed Efendi (ö. 1067/1657)'nin *Sülsile-i Ulemâ* adlı eseri olma ihtimali üzerinde durmakrayız. Eserin, 989/1581-1040/1630 tarihleri arasında yaşayan kadıların nasb ve azil tarihlerini, görevlendirildikleri medreseleri ve maaşlarını içeren kısmı aynı kalemden çıkmış olup baş kısmında önceki otuz yıllık döneme ait nasb ve azil tarihleriyle ilgili bir nakil bulunmaktadır.
- 10 Taşköprizâde, s. 388; *TSU*, vr. 220^b. Yıldırım Medresesi hakkında geniş bilgi için bk. Hızlı, s. 52-58. Mecdî, müellifin Bursa'da çalıştığı medreseleri üç ayrı medrese olarak göstermiştir: "... Mahmiye-i Burûsa'da Kapluca Medresesi'ne ve Yıldırım Bâyezîd Hân Medresesi'ne ve Sultan Medresesi'ne müderris oldu. Zikr olunan medârisden sonra mahmiye-i Amasya'da merhûm Sultan Bâyezîd Hân Gazi Medresesi'ne ..." Mecdî, Taşköprizâde'de yer alan "sâra müderrisen bi-medreseti Kapluca bi-medîneti Burûsâ sümme sâra müderrisen bi-medreseti's-Sultan Bâyezîd Hân bi'l-medîneti'l-mezbûre sümme sâra müderrisen bi-medreseti's-Sultan Bâyezîd Hân bi-Amasya" ifadelerinde yer alan Bursa ile ilgili "Medreseti's-Sultan Bâyezîd Hân bi'l-medîne..." şeklindeki kısmı ikiye bölerek "Bâyezîd Han Medresesi'ne ve Sultan Medresesi'ne müderris oldu", biçiminde aktarmıştır. Halbuki, Taşköprizâde'de böyle bir anlamayı gerektirecek bir ifade bulunmamaktadır. Mecdî'nin bir zühûl eseri olarak tercüme hatası yaptığı akla gelmektedir. Karşılaştırmız: Taşköprizâde, s. 388; Mecdî, s. 391. *TSU* adlı eserde, Bursa'da iki tane Sultâniye Medresesi olduğu şeklinde bir sunuş dikkatleri çekmektedir. Bursa'da iki ayrı yerin Sultâniye Medresesi olarak gösterilmesi sebebiyle eserin kenarına hata vardır, kaydı düşülmüştür. Hatalı olarak gösterilenin Sultan Yıldırım Bâyezîd Han Medresesi olduğu açıktır. Bk. *TSU*, vr. 220^a-220^b. Anlaşılan o ki Mecdî'de (s. 391) yer alan "Bursa'da, Kapluca, Yıldırım Bâyezîd, Sultan ..." ifadelerinden hareketle Baltacı tarafından Çelebi Mehmed Medresesi müderrisleri arasında Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân da gösterilmektedir. Bk. Baltacı, s. 365, 493-494. Aynı yaklaşım Mefail Hızlı tarafından da tekrar edilmiştir. O da, Taşköprizâde'ye ve Mecdî'ye istinaden Hüsâm Çelebi'yi Bursa'da üç ayrı medresede görev yapmış olarak göstermektedir (s. 34, 56, 86). Şurası açıktır ki, Amasya Medresesi olan Sultâniye Medresesi, Bursa'da bulunan Sultâniye Medresesi ile karıştırılarak tekrara neden olmuştur. Bu bakımdan Hüsâm Çelebi'nin Bursa'da görev yaptığı medreseleri, elimizdeki verilerle üç ayrı medrese olarak değerlendirmemenin daha uygun olacağını düşünüyoruz. Bu karşılığa Mecdî'nin neden olduğu anlaşılmaktadır. Biyografi müelliflerinden el-Gazzî ve İbnü'l-İmâd ise Hüsâm Çelebi'nin görev yaptığı medreseyi "Bursa'da Sultan Mehmed Medresesi" şeklinde ifade etmişlerdir. Bk. Ebü'l-Mekârim Necmüddîn Muhammed el-Gazzî (1061/1651), *el-Kevâkibü's-Sâira bi-A'yâni'l-Mieti'l-Âşira* (Tahkik: Cebrâil Süheyl Cebbûr), I-III, 2. Baskı, Beyrut 1979, I,

Yıldırım Bâyezîd Han medreselerinde¹⁰ çalıştı.¹¹ Amasya'ya müftü olarak gönderildi¹² ve aynı zamanda Sultan Bâyezîd Han Medresesi'nde¹³ müderrislik görevini sürdürdü (917-922/1511-1516).¹⁴ Daha sonra İstanbul'da Sahn-ı Semân Medreseleri'nden Akdeniz istikametindeki dördüncü medrese olan Ayakkurşunlu Medresesi'nde müderris oldu (922/1516).¹⁵ Buradaki müderrislik hayatı çok kısa sürdü. *Hadâiku'ş-Şekâik*'ta ve *Ensü'l-Müsâmirîn*'de yer alan kayıtlara göre Edirne'ye

186; Ebü'l-Fellâh Abdülhayy İbnü'l-İmâd el-Hanbelî (1089/1678), *Şezerâtü'z-Zehb fi Ahbâri men Zehb*, I-VIII, Beyrut, ts., VIII, 97.

- 11 Bursa'nın çeşitli medreselerinde görev yapmış olan müderrisler ile görev tarihlerinin ve kendilerine yapılan ödemelerin kaleme alındığı *Müderrisîn Vezâifi* (Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel-1601, vr. 1^b-51^a) adlı eserde Hüsâm Çelebi'nin adına, özellikle kronolojik olarak yer alması gereken vr. 7^b-8^a, vr. 48^b-51^a varaklarında rastlanmamaktadır. Medreselere göre müderrislerin zikredildiği kısımda ise özellikle Yıldırım Bâyezîd Han Medresesi (vr. 49^a) ve Hüdâvendigâr Medresesi (vr. 50^a) hocaları arasında da zikri geçmemektedir. Bunun sebebi Yıldırım Bâyezîd Han Medresesi kayıtlarında 854/1450-931/1524 tarihleri arası, Hüdâvendigâr Medresesi kayıtlarında da 935/1528 tarihine kadar olan kayıtların atlanmış olmasıdır. Diğer taraftan yazma eserin tanıtımı, değerlendirmeler ve neşir için bk. Mefail Hızlı, "Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: Müderrisîn Vezâifi", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/8 (Bursa 1999), Bursa 2000, s. 97-133.
- 12 *TSU*, vr. 223^a'da yer alan kayıt (fetvâ-yı Amasya), onun Amasya'da müftülük yaptığını söylememize imkan tanımaktadır. Bu düşüncemizi teyit eden destekleyici bir bilgi ise Abdîzâde'de dikkatimizi çekti. Hüseyin Hüsâmüddin Abdîzâde (ö. 1358/1939), tarafından verilen bilgilere göre (*Amasya Tarihi*, I-IV, İstanbul 1928, I, 292) Hüsâm Çelebi'nin görev yapmış olduğu Amasya Sultan Bâyezîd Medresesi'nin müderrisliği müftülere tahsis ediliyordu ve 891-1084/1486-1673 tarihleri arasında bu şarta riayet edilmişti. Dolayısıyla her iki kaydı birleştirirsek Hüsâm Çelebi'nin Amasya'ya müftü olarak gönderildiğini ve aynı zamanda Sultan Bâyezîd Medresesi'nde çalıştığını kabul etmek uygun görünmektedir.
- 13 Taşköprizâde, s. 388; *TSU*, vr. 223^a. Bu medrese II. Bâyezîd Han Medresesi ya da Sultâniye medresesi olarak da biliniyordu. Bk. Abdîzâde, I, 292-293; Baltacı, s. 487. Diğer bir Sultâniye medresesi, Bursa'da Çelebi Mehmed tarafından yaptırılmıştır. Bk. Hızlı, s. 81-88.
- 14 Baltacı, s. 488.
- 15 Taşköprizâde, s. 388; Mecdî, s. 391; *TSU*, vr. 215^a; Baltacı, s. 365.
- 16 Mecdî, s. 391; Abdurrahmân Hibri Efendi (1069/1659), *Ensü'l-Müsâmirîn*, Millet Ktp., Emîrî: Tarih-68, vr. 48^b; *TSU*, vr. 202^a-202^b. Taşköprizâde bu görevinden bahsetmemektedir. Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa-2818 numarada kayıtlı müellife ait *Risâle fi Raksî'l-Muresavvife* adlı yazmada yer alan bir ifade, onun Edirne kadılığını açıkça dile getirmektedir. Risâlenin 41^a varakında "el-Kâdi fi Beldeti Edirne Hüsâm Çelebi Efendi" ibaresi bulunmaktadır.
- 17 Taşköprizâde, s. 388; Mecdî, s. 391; Gelibolulu Mustafa Âli Efendi (1008/1600), *Kitâbü'l-Târihi Künhü'l-Ahbâr* (Hazırlayanlar: Ahmed Uğur ve ark.), I/i-ii, Kayseri 1997, I/ii, 1218; Hibri Efendi, 48^b; *TSU*, vr. 203^a; Baltacı, s. 365. Kâmil Kepecioğlu tarafından hazırlanan Bursa Kadıları listesinde ismi bulunmamaktadır. Bk. Kâmil Kepecioğlu, *Bursa Kütüğü*, I-IV, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel: 4519-4522, III, 1-20. Kepecioğlu'nda yer alan başka bir kayıta

kadı olarak tayin edildi (923/1517).¹⁶ Hüsâm Çelebî, bir sene sonra Bursa Kadılığı görevine getirildi (924/1518).¹⁷ Bursa kadılığından azlinden sonra ikinci kez Sahn-ı Semân Medreseleri'nden birisinde müderrislik vazifesine geri döndü. Bu kez Akdeniz cihetindeki ikinci medrese olan Çifte Başkurşunlu Medresesi'ne müderris olarak tayin olundu (925/1519-1520).¹⁸ Taşköprizâde'de yer alan bir kayda göre, Muslihuddîn Mustafa b. Halîl'in¹⁹ yerine atandığı anlaşılmaktadır. Burada kendisine günlük seksen akçe tayin edildi ve bu vazifeyi sürdürürken 926/1520 yılında vefat etti.²⁰

Hâşiye alâ Havâşî Şerhi't-Tecrîd adlı eserinin (Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa-2844, vr. 115^a-132^b) istinsahında (vr. 115^a), Eyüb Kabristanlığı'na defnedilmiş olduğuna dair bir kayıt bulunmaktadır.²¹

Osmanlı padişahlarına sunduğu risâleler, görevlere geliş tarihleri ve vefat tarihleri dikkate alındığında, Sultan Bâyezîd ve Yavuz Sultan Selim devri âlimlerinden olduğu kesin bir şekilde söylenebilmektedir.

Telif ettiği eserlerin fıkah ve kelâm yoğunluklu olması göz önünde bulundurulduğunda, onun bu alanlarda eğitim ve öğretim hizmetlerini sürdürdüğü anlaşılmaktadır.

Muasırları arasında Osmanlı Tarihi'nin önde gelen kaynaklarından *Tevârihu Âli-i Osmân* adlı eserin müellifi Kemalpaşazâde (ö. 940/1533), Yavuz Sultan Selim'in saray muallimi Halîm Çelebî (ö. 922/1516), son vazifesi Rumeli Kadıaskerliği olan Şâh Çelebî (ö. 929/1523) gibi isimler dikkatleri çekmektedir.²²

II- Öğrencileri ve Yardımcıları (Muîd)

Hüsâm Çelebî müderrisliği sırasında pek çok öğrenci yetiştirdi. Tespit edebildiğimiz kadarıyla, kendisinden ders alıp âlim sıfatını kazanmış olanlar arasında ismi zikredilen bazı kişiler şunlardır:

(II, 260) *Sicill-i Osmânî*'ye istinâden yer alan bir bilgiye göre ise 1515'te Bursa Kadısı olduğundan bahsedilmektedir. Anlaşılan o ki, Kepcioğlu bu bilgiye itimat etmemiş ve Bursa kadılarına ait listede Hüsâm Çelebî'nin ismini zikretmemiştir. *Müderrisîn Vezâifi* (vr. 7^b-8^b) adlı yazma eserde de kadılar listesinde ismi atlanmıştır.

18 Âfi, I/ii, 1218; TSU, vr. 215^b; Balracı, s. 365.

19 Taşköprizâde tarafından verilen bilgilere göre (s. 389), Muslihuddîn, Hüsâm Çelebî'nin ölümünden sonra tekrar aynı göreve gelmiş ve ölünceye kadar (935/1528) bu görevi sürdürmüştür.

20 Taşköprizâde, s. 388; Hibri Efendi, vr. 48^b.

21 "Konstantiniyyetü'l-Menûf/Müderrisün bi-İhdâ's-Semân/sene 926/Ve düfine fi Kabristâ-ni'l-Merkadî'l-Byyûbî". Eyüb Sultan Türbesi Hazîresi'nde en eski taşların bulunduğu bölgede yapılan araştırmada mezar taşına rastlanmamıştır. Eyüb Sultan'daki Mezar Taşları üzerine yaptığı çalışmalarla tanınan ve bu hususta bize yardımcı olan Ar. Gör. Sacid Açıkgözoğlu'na teşekkür ederim.

22 Yukarıda zikredilen kişilerin hayatları ve eserleri hakkında geniş bilgi için bk. Taşköprizâde, s. 377-383.

23 Taşköprizâde, s. 319-320, 489, 505.

Alâüddîn Ali b. Tâcüddîn İbrâhim (ö. 965/1558), Muhyiddîn Muhammed b. Abdülkâdir (ö. 963/1556), Muhyiddîn Muhammed el-Aydîni (ö. 951/1544).²³

Diğerleri tespit edilememekle birlikte onun yardımcılığını yapanlar arasında Kemâl Çelebî (ö. 957/1550)'nin ismine tesadüf edilmektedir.²⁴

III- Aynı ya da Benzer İsimlerle Anılan Diğer Âlimler

Bibliyografik bilgiler sunan bazı müelliflerin kitaplarında ve kütüphane kayıtlarında, hayatını ele aldığımız Hüsâm Çelebî'nin ismiyle aynı ya da oldukça benzer adlara rastlanmaktadır. Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin bilhassa eserleriyle ilgili önemli karışıklıklara sebep olduğunu gördüğümüz bu ilim adamlarının isimlerini ve kısaca hayatlarını zikretmek istiyoruz.

1. Hüsâmüddîn et-Tokâtî (ö. 860/1456):

II. Murad devri âlimlerindendir.²⁵ İbnü'l-Meddâs (Pabuççuoğlu) diye bilinir. Yukarıda belirtildiği üzere bazı çalışmalarda Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin dedesi olarak gösterilmekte ise de bu bilgi tarafımızdan teyit edilememiştir. 860/1456 yılında vefat etmiştir. Bursalı Mehmet Tâhir Efendi'nin ve Mehmed Süreyyâ'nın kayıtlarına göre İstanbul'da kendisi tarafından yaptırılan İbn Meddâs adlı camiün karşısında defnedilmiştir.²⁶ Birçok eseri vardır. Bu eserler arasında Abdülkâhir el-Cürcânî'ye ait olan *el-Avâmilü'l-Mie* adlı nahiv kitabına yazdığı hâşiye pek meşhurdur. Kütüphane kayıtlarında ve bibliyografik eserlerde Hüsâm Çelebî'yle en fazla karıştırılan müellif olup ilerleyen sayfalarda eserleri genişçe ele alınacaktır.

2. Hüsâmüddîn Hüseyin [b. Hasen Hâmid et-Tebrizî] (ö. 880/1475):

Fâtih devri âlimlerindendir. Sahn-ı Semân Medreseleri'nde görev yapmıştır. Mehmed Süreyyâ'nun verdiği bilgiye göre, Eyüp'te yol üzerinde bulunan evinde Fatih Sultân Mehmed'i ağırlamasıyla şöhret kazanmıştır. 880/1475 tarihinde vefat etmiştir.²⁷

3. Molla Hüsâm (ö. yaklaşık 906/1500):

İbnü'd-Dellâk diye meşhurdur. Bâyezîd döneminde İstanbul'da Sultân

24 Taşköprizâde, s. 507.

25 Taşköprizâde, s. 102; Hoca Sâdeddin Efendi (1008/1599), *Tâcü't-Tevârih*, I-II, İstanbul 1279, II, 457; Bursalı Mehmet Tâhir (1344/1925), *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333-1342, I, 272.

26 Bk. Taşköprizâde, s. 102-103; Mecdî, s. 122; Hoca Sâdeddin, II, 457; Bursalı Mehmet Tâhir, I, 272. Mehmed Süreyyâ, vefatıyla ilgili bilgiler arasında 855/1451 tarihini de verir. Bk. Mehmed Süreyyâ (1324/1909), *Sicill-i Osmânî (Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye)*, I-III, İstanbul 1308-1311, II, 111.

27 Taşköprizâde, s. 193-194; Mecdî, s. 211-212; Mehmed Süreyyâ, II, 111.

28 Taşköprizâde, s. 341; Mecdî, s. 348.

Mehmed Han Câmîi'nde hatip idi. Âlim bir zat olup Sultan Bâyezîd zamanında görevini sürdürürken vefat etmiştir.²⁸

4. Hüsâmüddîn Efendi Karaçelebî (ö. 920/1514):

Karamanlı Nişancı Mehmed Paşa'nın biraderidir. Kadılarından olup 920/1514 tarihinde vefat etmiştir.²⁹

5. Hüsâmüddîn Hüseyin (ö. 933/1526):

Kânûnî Sultan Süleymân devri âlimlerindedir. "Gedik Hüsâm" diye meşhurdur. Kastamonuludur. Tahsilini bitirdikten sonra Kütahya, Bursa, Trabzon gibi kentlerde müderrislik yaptı. Müftülük vazifesini de deruhte ettiği Trabzon'da görevli iken 933/1526 (ya da 934/1527)'de öldü.³⁰

6. Hüsâmüddîn Hüseyin Çelebî (ö. 947/1540):

Karesili Hüsâmüddîn Hasan Çelebî'nin (ö. 957/1550) kardeşidir. Sultan Süleyman devri âlimlerindedir. Pek çok yerde müderrislik yaptıktan sonra Sahn-ı Semân Medreseleri'nde görev aldı. 947/1540'de vefat etti.³¹

7. Hüsâmüddîn (ö. 960/1553):

Sultan Süleyman dönemi âlimlerindedir. Üsküp ulemâsından olup Kara Dâvud Efendi'nin yanında ilmini ikmâl ettikten sonra Üsküp'te Hüsrev Bey Medresesi'nde göreve başladı. 955/1548 yılında Üsküp İshâkiye Medresesi'nde görevine devam etti. Bu vazifeyi sürdürürken 960/1553 yılında vefat etti.³²

Dikkatleri çekmiş olacağı üzere yukarıda ismi verilen âlimlerin bir çoğunun ismi, Hüsâm Çelebî (Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân)'nin ismiyle ya aynıdır ya da büyük bir benzerlik taşımaktadır. Bu âlimlerden bir kısmının isimlerinin benzer olması bir yana vefat tarihleri de Hüsâm Çelebî'nin ölüm tarihine yakındır. Bu bakımdan kütüphane kayıtlarında ve bibliyografik eserlerde bir çok karışıklık görülmektedir. Bu problemle ilgili örnekler aşağıda sunulmaya çalışılacaktır.

IV- Hüsâm Çelebî'nin Eserlerinin Tespiti

Tespit edebildiğimiz kadarıyla bilhassa II. Murad döneminde yaşamış olan Hüsâmüddîn et-Tokâtî ile Yavuz Sultan Selîm dönemi âlimlerinden Hüsâm

29 Mehmed Süreyyâ, II, 111.

30 Taşköprüzâde, s. 468-469; Mecdî, s. 464; Mehmed Süreyyâ, II, 111.

31 Taşköprüzâde, s. 506-507; Mecdî, s. 497; Mehmed Süreyyâ, II, 111.

32 Nev'izâde Arâî (1045/1635), *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmilleti's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989, s. 11. Sultan Süleyman döneminde yaşamış olan Hüsâmüddîn adında üç kişi daha bulunmaktadır. Bk. Arâî, s. 11-12. Ayrıca Hüsâmüddîn Efendi ve Hüsâm Çelebî adındaki diğer kişiler için bk. Mehmed Süreyyâ, II, 111-112.

Çelebî'nin, bibliyografik eserlerdeki ve yazma kütüphanelerindeki yazar ve eser kayıtları birbirine karıştırılmış ve gereken hassasiyet gösterilmemiştir. Çoğu yerde Yavuz Sultan Selîm döneminde yaşamış olan Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'ye ait olan eserler Hüsâmüddîn et-Tokâtî (ö. 860/1456)'ye, bazen de onun eserleri Hüsâm Çelebî'ye ait olarak kayıtlara geçmiştir. Kütüphane kayıtlarında bazen her ikisi için de Nalbandzâde nisbesi zikredilmiştir. Dolayısıyla da yazarların ve eserlerin tefriki zorluk arz etmektedir.³³

Türkiye yazma eser kütüphanelerine ait kayıtlarda (TÜYATOK), kütüphane fişlerinde ve bazı bibliyografik eserlerde her iki müellife ait yazar isimleri:

Hüsâm Çelebî,
Hüsâm Çelebî, Hüsâmüddîn,
Hüsâm Çelebî, Hüsâmüddîn et-Tokâtî-Nalbandzâde,
Hüsâm Çelebî, Hüsâmüddîn b. Abdurrahmân et-Tokâtî,
Hüsâmüddîn,
Hüsâmüddîn Çelebî,
Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân et-Tokâtî,
Hüsâmüddîn et-Tokâtî,
Nalbandzâde et-Tokâtî,
Nalbandzâde, Hüsâmüddîn b. Abdurrahmân et-Tokâtî,
Nalbandzâde Hüsâmüddîn et-Tokâtî,
et-Tokâtî Hüsâmüddîn Hüseyin, şeklinde geçmektedir.

Bu derece birbirine yakın ve benzer adlara bağlı olarak her iki müellife ait eserler birbirine karışmış durumdadır.

Meselâ, hem Taşköprizâde hem de Mecdî Efendi tarafından II. Murat zamanında yaşamış olduğu kaydedilen Hüsâmüddîn et-Tokâtî (ö. 860/1456)'ye ait *Kavsu Kuzah* isimli risâlenin Süleymaniye Kütüphanesi ve Beyazıt Devlet Kütüphanesi kayıtlarında yazar ismi bazen Nalbandzâde Hüsâmüddîn et-Tokâtî, bazen de Nalbandzâde Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân et-Tokâtî ya da sadece Hüsâmüddîn olarak geçmekte ve meselâ, Süleymaniye Ktp., Laleli-2200, vr. 82^b-83^b nüshası, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân et-Tokâtî adına kayıtlı olarak karşımıza çıkmaktadır. Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân'ın Yavuz

33 Meselâ, Recep Cici'nin *Osmanlı Dönemi İslâm Hukuku Çalışmaları: Kuruluştan Fatih Devri Sonuna Kadar*, (Bursa 2001) adlı çalışmasında Hüsâmüddîn b. Abdurrahmân (926/1520)'a ait olan üç eserin (*Risâle fi Cevâzi Devrânî's-Sûfiyye, Vikâye Şerhi ve Ta'lika Alâ Bâbi's-Şehîd mine'l-Hidâye ve'l-Vikâye ve ala Sadri's-Şerîa*), Hüsâmüddîn et-Tokâtî (860/1456)'ye ait olarak gösterilmesi bu karışıklıktan kaynaklanmış olmalıdır. Bk. Cici, s. 160-162, 314.

Sultân Selîm döneminde yaşadığını ve vefat tarihinin 926/1520 olduğunu yukarıda zikretmiştik.

Bir örnek daha vermek gerekirse, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân'ın, Sadrû's-Şeria'nın *Vikâye* şerhine yaptığı hâşiye (Süleymâniye Ktp., Lalcli-2433, vr. 139^a-145^a), Nalbandzâde (İbn Meddâs) kaydıyla zikredilmekte ve ilk bakışta Hüsâmüddîn et-Tokâtî'ye ait olduğu intibamı vermektedir.

Öte yandan bibliyografik künye veren bazı yazarların çalışmalarında da aynı karışıklık görülmektedir. Meselâ, Kâtip Çelebî, Abdülkâhir el-Cürcânî (ö. 471/1078)'nin *el-Avâmilü'l-Mic* isimli kitabına hâşiye yazmış olan kişi Hüsâmüddîn et-Tokâtî (ö. 860/1456) olmakla birlikte, "Hüsâmüddîn ... (Hüseyin) 926" kaydıyla Hüsâm Çelebî'ye isnat etmiştir.³⁴

el-Leknevî'nin de İbnü'l-Müdderris Hüsâmüddîn et-Tokâtî künyesiyle müteallife ait bazı eserleri sunduğu, ancak diğer kaynaklardan, özellikle *Keşfü'z-Zunûn*'dan nakille Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân'la ilgili bilgilere yer vermek suretiyle ikisini tefrik edemediği açıkça görülmektedir.³⁵

Ziriklî ise, yanlış bir kayıtlı İbnü'l-Müdderris başlığı altında Hüseyin b. Abdullah et-Tokâtî künyesini ve 926/1520 vefat tarihini vermekte, ancak İbnü'l-Meddâs Hüsâmüddîn et-Tokâtî'ye ait eserleri zikretmektedir.³⁶

Yukarıda sunulan problemlerden dolayı, söz konusu âlimlerin eserleri; bibliyografik kaynaklarda yer alan eser listeleri, kütüphane kayıtları ve ilgili yazma nüshalar karşılaştırılmak suretiyle tespit edilmeye çalışılmıştır.

Hüsâm Çelebî, Hüsâmüddîn et-Tokâtî (II. Murat Dönemi, ö. 860/1456):

1. *Hâşiye ala'l-Avâmilü'l-Mic li-Abdülkâhir Cürcânî*:³⁷ Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi-2962, vr. 1^b-27^a, (880/1475 tarihli bir yazma olup Kâsım b. Halîl'in kaleminden çıkmıştır).

34 Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1179. Aynı hata Bağdatlı İsmail Paşa tarafından da tekrar edilmiş ve eser Hüsâmüddîn b. Abdurrahmân'ın eserleri arasında gösterilmiştir. Bk. Bağdatlı İsmâil Paşa (1339/1920), *Hediyetü'l-Ârifin: Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I-II, İstanbul 1951-1955, I, 31.

35 el-Leknevî, Ebû'l-Hasenât Muhammed Abdü'l-Hayy (1304/1887), *Kitâbü'l-Fevâidi'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, Kahire 1906, s. 60.

36 Hayreddin Ziriklî (1396/1976), *el-A'lâm*, I-X, 2. baskı, Kahire 1954-1959, II, 262.

37 Taşköprizâde, s. 102; Mecdî, s. 122; Mehmed Süreyyâ, II, 111. Bazı kayıtlarda *Şerhu (limic) Avâmilü'l-Cürcânî* olarak geçmektedir. *el-Avâmilü'l-Mic* adlı kitabın yazarı Abdülkâhir b. Abdurrahmân el-Cürcânî 471/1078 yılında vefat etmiştir. Ancak Kâtip Çelebî, eserin hâşiyesini yapan âlimi Hüsâmüddîn et-Tokâtî (860/1456) yerine Hüsâmüddîn b. Abdurrahmân olarak göstermiştir. Bk. Kâtip Çelebî, *Keşfü'z-Zunûn*, II, 1179.

2. *Ta'likât alâ Hâşiyeti't-Tecrîd li's-Seyyid eş-Şerîf*:³⁸ Köprülü Ktp., Fâzıl-1610, vr. 108^b-111^b.

3. *Risâle Mütcallika bi'l-Hamdi ve's-Senâ (Hâşiyetün alâ Evâili Şerhi't-Tecrîd li's-Seyyid eş-Şerîf)*:³⁹ Köprülü Ktp., Fâzıl-1610, vr. 134^b-138^a.

4. *Ta'likât alâ Esbâbi Kavsi Kuzah*:⁴⁰ Süleymaniye Ktp., H. Hüsnü Paşa-1233, vr. 43^b-44^a, (Müstensihi: Yusuf b. Ahmed, Nesih, İstinsah tarihi: 955/1548); Süleymaniye Ktp., Laleli-2200, vr. 82^b-83^b, (Nesih, İstinsah tarihi: 963/1556); Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa-302, vr. 72^b-73^b; Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt-19040, vr. 84^b-85^a.

5. *Şerhu Şemsiyye*:⁴¹ Süleymaniye Ktp., Yazma Bağışlar-4184, vr. 1^b-42^a.

6. *Risâle-i Üsturlâb*: Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa-453, vr. 49^a-74^a.

Son eser et-Tokâtî hakkında biyografik ve bibliyografik bilgiler veren yazarların kayıtlarında rastlayamadığımız bir risâledir. Eser, Türkiye Diyanet Vakfı İsam Kütüphanesi Genel Kütüphane kayıtlarında Hüsâmüddin et-Tokâtî'ye ait görünmektedir. Ancak yaptığımız araştırmalarda gerek yazma nüshasında gerekse kütüphane kayıtlarında böyle bir kayda rastlayamamış bulunuyoruz.⁴²

Diğer yandan Brockelmann tarafından *Ferâid-i Hindî* isimli bir kitap et-Tokâtî'ye ait olarak gösterilmektedir. Ancak bu kitap Bursalı Mehmet Tâhir'in kayıtlarına göre yine Tokat'ın yetiştirdiği ünlü âlimlerden Arakiyecizâde Şahâbeddin

38 Taşköprizâde, s. 103; Mecdî, s. 122; *Köprülü Kütüphanesi Katoloğu* (Hazırlayan: Ramazan Şeşen ve ark.), I-III, İstanbul 1986, II, 351. *Tecrîdü'l-Kelâm*, *Tecrîdü'l-Akâid* ya da kısaca *Tecrîd* diye bilinen bu eser, Nâsirüddin Ebû Ca'fer Muhammed b. Muhammed et-Tûsî'ye (ö. 672/1273) aittir. Eser Şemsüddin el-İsfehânî (ö. 749/1348) tarafından *Teşyîdü'l-Kavâid* adıyla şerhedilmiştir. Bu esere pek çok hâşiyecilik yapılmış olup bunlar arasında es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1413)'nin hâşiyesi daha fazla yaygınlık kazanmış, Anadolu'da da bu şerh ile tanınmıştır. Osmanlılarda ders kitabı olarak okutulması sebebiyle de daha sonraları bu şerh üzerine pek çok hâşiyecilik ve ta'lik yapılmıştır. Hâşiyelerden birisi de Hüsâmüddin Hüseyin b. Abdurrahmân'a aittir. Bazı medreselerin Hâşiyetü't-Tecrîd Medresesi adıyla anıldıkları da bilinmektedir. Bk. Kâtip Çelebi, *Keşfü'z-Zunûn*, I, 346-347; Baltacı, s. 37; Mustafa Bilge, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984, s. 54.

39 Ayrıca bk. *Köprülü Kütüphanesi Katoloğu*, II, 352.

40 Taşköprizâde, s. 103; Mecdî, s. 122. *Risâle fi Beyâni Kavsi Kuzah*, *Risâle fi Kavsi Kuzah*, *Ma'rifetü Kavsi Kuzah* olarak da kayıtlara geçmiştir. Meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Amcazâde Hüseyin Paşa, 302 ve Beyazıt Devlet Ktp., Beyazıt-19040. Ayrıca bk. GAL-S, II, 323.

41 Esere Âlî (I/i, 396) ve Bursalı Mehmet Tâhir (I, 272) işaret etmiştir. *Şemsiyye* mantık ilmine ait bir kitap olup, Hüsâmüddin et-Tokâtî tarafından şerhedilmiştir.

42 Ayrıca bk. *Türkiye Yazmaları Toplu Katoloğu*, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi: Amcazâde Hüseyin Paşa ve Hekimbaşı Musa Nazif Efendi Koleksiyonu, Ankara 1988, s. 195-196; *Osmanlı Astronomi Literatürü*, II, 849-851.

Efendi'ye aittir. Bursalı Mehmet Tâhir, bu eserin yazılış tarihini 993/1585 olarak gösterir ve yazar nüshasının Ayasofya Kütüphanesi'nde bulunduğunu belirtir.⁴³ Brockelmann'ın, bu kaydı, yanlışlıkla et-Tokâtî'nin eserine ait bir şerh ve telif kaydı olarak almış olduğu anlaşılmaktadır.

Bunlara ilave olarak Mecdî Efendi, "tâife-i sûfiyenin devrânına" müteallik bir risâlesinden (*Risâle fi Raksi'l-Mutesavvife*) daha bahseder. Ancak bu risâlenin yazma kayıtlarında Hüsâm Çelebî, Hüsâmüddîn b. Abdurrahmân kaydıyla Yavuz Sultan Selim döneminde yaşamış olan Hüsâm Çelebî'ye ait (Meselâ bk. Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa-2818, vr. 39^b-41^a) olduğu farkedilmektedir. Yazmada yer alan bir kayıt (vr. 41^a), "Edirne Kadısı Hüsâm Çelebî" tasrihini içermektedir. Bu durumda Mecdî Efendi'nin yazarları karıştırdığı akla gelmektedir.⁴⁴

Bir diğer problem, Süleymaniye Kütüphanesi kayıtlarında bazı eserlerin, Hüsâm Çelebî, Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân et-Tokâtî künyesiyle ve-rilmekle birlikte vefat tarihinin 860/1456 olarak yazılmış olmasıdır. Bu durumda Hüsâmüddîn et-Tokâtî ile karıştırıldığı anlaşılmaktadır. Bu hususun karışıklığa sebep olduğu bazı eserlerin adları şunlardır: *er-Risâletü's-Sebbiyye*, Süleymaniye Ktp., Denizli-409, vr. 35^a-37^b. Eser, vefat tarihi 926/1520 olan Hüsâm Çelebî'ye ait olmakla birlikte bazı kayıtlarda künye ve vefat tarihi yanlış yazılmış ve Hüsâmüddîn et-Tokâtî'ye ait olarak gösterilmiştir. Aynı eserin yine Süleymaniye Kütüphanesi'nde kayıtlı bulunan Şehit Ali-2886 nolu nesih nüshası (vr. 45^b-50^a) doğru olarak Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520) adına kaydedilmiştir. Yanlış vefat tarihi ile verilen diğer bazı eserler ise şunlardır: *Ta'îlîka alâ ba'di Mevâdii's-Şerîa*, Süleymaniye Ktp., Lâleli-2433, vr. 139^a-145^a; *Ta'îlîka alâ Mevâdi' mine'l-Hidâye*, Süleymaniye Ktp., Laleli-2433, vr. 145^a-148^a; *Hâşiye alâ Hâşiyeti's-Seyyid li-Şerhi't-Tecrîd*, Süleymaniye Ktp., Laleli-2214, vr. 1^b-28^a. Bu eserler Yavuz Sultan Selim dönemi âlimlerinden Hüseyin b. Abdurrahmân'a ait olmakla birlikte kayıtlarda, Hüsâmüddîn et-Tokâtî'nin vefat tarihi (ö. 860/1456) verilmiştir.

Hüsâm Çelebî, Hüsâmüddîn b. Abdurrahmân (Yavuz Sultan Selim Dönemi, ö. 926/1520):

43 Brockelmann, *GAL-S*, II, 323; Bursalı Mehmet Tâhir, I, 320. "Meâniden Ferâid-i Hindî şârihi Arakiyecizâde Şihâbuddîn Efendi de müteveffâdan (Tokattan?) yetişen fudalâdan bir zat olup, tarihi te'lifi 993'tür. Hatt-ı destiyle muharrer nüshası Ayasofya kütüphanesindedir." Bursalı Mehmet Tâhir, I, 272.

44 Eserle ilgili bibliyografya müelliflerinin kayıtları ve içerdiği problemler hakkında geniş bilgi için bk. Dipnot: 49.

1. *Hâşiye alâ Şerhi'l-Vikâye li-Sadri's-Şerîa*:⁴⁵ Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa-753. Eserin istinsah tarihi 966/1559'dur. Ta'lik yazı ile yazılmış olup 1^a-291^b varakları arasında bulunmaktadır. Eser vr. 1^b'deki ifadelerden anlaşıldığına göre Bâyezîd Han zamanında tamamlanmıştır. Râğîb Paşa Ktp., nr. 1459, vr. 147^b-151^b ve Süleymaniye Ktp., Lâleli-2433, vr. 139^a-145^a'da yer alan *Risâle alâ Şadri's-Şerîa* adlı çalışmalar müellifin padişaha sunmak üzere yaptığı bir ön çalışma olmalıdır. Süleymaniye Ktp., Lâleli-2433, vr. 139^b'de yer alan bir ifadede, risâleyi Sultanın 'eşiğine' sunmak için (ardan alâ arebeti's-sultân) kaleme aldığını belirtmekte ve Sultan Bâyezîd Han'ı yeni "yüzyılın ihyâcısı" (ve hüve's-sultânü'llezî erselehullâhu li-ihyâi'd-dîn fi tis'mie alâ mâ câe fi'l-hadîs ...) olarak nitelemektedir. *Vikâye*'ye ait bölümün şerhi bitince yazmanın vr. 145^a-148^a arasında yer alan kısımda ise *Hidâye*'den bazı konuları *Vikâye* ile karşılaştırarak şerh etmiştir (*Ta'lika alâ Mevâdi' minc'l-Hidâye*, Süleymaniye Ktp., Lâleli-2433, vr. 145^a-148^a).⁴⁶ Kütüphane kayıtlarında bu eserin müellife ait vefat tarihi yanlışlıkla 860/1456 olarak verilmiştir. Ayrıca yine yanlış olarak "Nalbandzâde" nisbesiyle kayıtlara geçmiştir.

2. *Hâşiye ala'l-Hâşiye li't-Tecri'd li's-Seyyid eş-Şerîf*:⁴⁷ Süleymaniye Ktp., Lâleli-2214, vr. 1^b-28^a; Süleymaniye Ktp., Şehit Ali-2844, vr. 115^a-132^b.

3. *Risâle fi'l-İstihlâf*:⁴⁸ Risâlenin ismi farklı olarak *Risâletü'l-İstihlâf*, *Risâle fi'l-İstihlâf*, *Risâletü'l-İstihlâfiyye*, *Risâle fi'l-İstihlâfi fi'l-Cumua*, *Risâle fi Cevâzi'l-İstihlâf fi'l-Cumua*, *Risâle fi İstihlâfi'l-Hatîb* ve *Cevâzihi* şeklinde geçmektedir. Risâlenin Süleymaniye Ktp., Nafiz Paşa-1504, vr. 2^b-6^a; Süleymaniye Ktp., Resid Efendi-1116, 151^a-154^a (961 tarihli Zekeriya b. Bayram tarafından, Halep'te istinsah edilen bir

45 Taşköprizâde, s. 388; Mecdî, s. 391; Takiyyüddin b. Abdülkâdir et-Temîmî ed-Dârî el-Gazzî (1010/1601), *et-Tabakâtü's-Seniyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye* (Tahkîk: Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), I-IV, Riyad 1983-1989, III, 147; el-Gazzî, Ebü'l-Mekârim, I, 186; İbnü'l-İmâd, VIII, 97; Mehmed Süreyyâ, II, 111. *Hâşiye alâ Sadri's-Şerîa*, *Risâle alâ Sadri's-Şerîa*, *Kelîmât Mütcellika bi-Şerhi'l-Vikâye li Sadri's-Şerîa* diye de geçmektedir.

46 Diğer istinsahları için bk. *Ta'lika alâ bâbi's-Şehîd mine'l-Hidâye ve'l-Vikâye ve Şerh alâ Sadri's-Şerîa*, Süleymaniye Ktp., Es'ad Efendi-816, vr. 152^b-156^b (Ta'lik, İstinsah tarihi: 974/1566); Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin-3240, 114^b-126^a.

47 Taşköprizâde, s. 388; Mecdî, s. 391; Kâtip Çelebî, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 347; Mehmed Süreyyâ, II, 111. Bazı kayıtlarda *Hâşiye alâ Hâşiyeti't-Tecri'd li's-Seyyid eş-Şerîf*, *Hâşiyetü alâ Havâşî Şerhü't-Tecri'd*, *Hâşiyetü'l-Hâşiye alâ Şerhi Tecri'di'l-Akâid*, *Hâşiye alâ Hâşiyeti's-Seyyid li Şerhi't-Tecri'd ve Hâşiye alâ Hâşiye Şerhi't-Tecri'd li's-Seyyid eş-Şerîf* olarak geçmektedir. Adana İl Halk Kütüphanesi, nr. 115, vr. 57^b-63^a (Bursa 986/1578 istinsah tarihli) *Risâle fi Ta'rîfi İlmî Kelâm* adlı eserin *Tecri'd'e* yapılan hâşiyenin bir istinsahı olması muhtemeldir.

48 Taşköprizâde, s. 388; Mecdî, s. 391; el-Gazzî, Takiyyüddin, III, 147; el-Gazzî, Ebü'l-Mekârim, I, 186; İbnü'l-İmâd, VIII, 97.

nüshadır.); Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde-710, vr. 136^a-138^b; Süleymaniye Ktp., Âşir Efendi-427, vr. 42^a-46^a numaralarda kayıtlı istinsah nüshaları bulunmaktadır. Süleymaniye Ktp., Kasıdecizâde, vr. 136^a'daki kayıt Edirne kadısı, tasrihini içermektedir. Bu ifade eserini Edirne'de iken yazdığını akla getirmekle birlikte kesin değildir.

4. *Risâle fî Rakı'sı'l-Mutesavvife (Risâle fî Cevâzi'd-Devrân ve'r-Red ala'l-Bezzâziye)*:⁴⁹ Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa-2818, vr. 39^b-41^a.

5. *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkıf*:⁵⁰ Beyazıt Devlet Ktp., Veliyyüddin Efendi-3244 numarada kayıtlı olup, 41^b-48^b varakları arasında bulunmaktadır.⁵¹

6. *Risâle fî Sebbi'n-Nebî*:⁵² Süleymaniye Ktp., Reşit Efendi-1193 (baş tarafı

49 Taşköprizâde, s. 388; Mecdî, s. 391; el-Gazzî, Takiyyüddîn, III, 147; el-Gazzî, Ebü'l-Mekârim, I, 186; İbnü'l-İmâd, VIII, 9; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 866. Kâtip Çelebi eserin ismini *Risâle fî'z-Zikri'l-Cehrî ve Tecvîzihi ve Cevâzi'd-Devrân ve'r-Red ala'l-Bezzâziye* olarak vermektedir. Mecdî Efendi'nin bir başka yerde verdiği bilgiye göre (Mecdî, s. 122. Ayrıca bk. Ömer Ruza Kehhâle, *Mu'cemü'l-Müellifin*, I-XV, Beyrut, ts., III, 191) Hüsâm Çelebi (ö. 860/1456), "Fetevâ-yı Bezzâziye'de tâife-i süfiyenin devrânı küfürdür deyi yazılan meseleyi redd için bir risâle tesvîd idüp o risâlede cevâzını tahkîk" eylemiştir. Bursalı Mehmet Tâhir de aynı bilgileri verir ve ona ait eserlerden birisi olarak *Risâle fî Cevâzi Devrânî's-Süfiyye* adlı kitabı zikreder. Mehmed Süreyyâ ise *Reddiye-i Devrân-ı Süfiyye* adlı bir eser ismi vermektedir ki diğer kayıtlara göre tamamen farklılık arz eden bu ifade risâlenin isminin yanlış kaydedilmiş olduğunu akla getirmektedir. Bk. Bursalı Mehmet Tâhir, I, 272; Mehmed Süreyyâ, II, 111. Taşköprizâde tarafından Hüsâmüddîn et-Tokâtî (ö. 860/1456)'ye ait eserlerde, bu çalışmaya bir atıfta bulunulmamıştır. Anlaşılan o ki, Mecdî yanlışlıkla Hüsâmüddîn Hüseyin b. Abdurrahmân'a ait olan eseri Hüsâmüddîn et-Tokâtî'ye ait olarak göstermiş ve muhtemelen ondan istifade eden diğer âlimlerin de aynı hatayı tekrar etmelerine neden olmuştur. Ayrıca bizzat kendisi Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'nin eserlerini zikrederken aynı eseri müclife ait göstermektedir. Yukarıda da zikri geçtiği üzere Süleymaniye nüshasında yer alan kayıt (Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa-2818, vr. 41^a) eserin Hüsâm Çelebi (ö. 926/1520)'ye ait olduğunu açıkça göstermektedir.

50 Mecdî, s. 391; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, II, 1893; Brockelmann, *GAL (S)*, II, 322. *Hâşiye alâ Evâli'l-Mevâkıf* olarak da geçmektedir. *el-Mevâkıf*, Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-İcî (ö. 756/1355)'ye ait kelimelerdir. Pek çok şerhleri vardır. es-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî (ö. 816/1413) tarafından da şerhedilmiştir. el-İcî'nin eseri *Kitâbü'l-Mevâkıf* ve el-Cürcânî'nin şerhi bir arada yayımlanmıştır. Bk. Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed el-İcî (ö. 756/1355), *Kitâbü'l-Mevâkıf bi-Şerhi's-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî* (Tahkik: Abdurrahmân Umeyra), I-III, Beyrut 1997.

51 Baltacı tarafından (s. 39-40, 42), Ellili Hâric Medreselerde ve Altmış Medreselerde kelimadan Şerhu Mevâkıf okutuluyordu, şeklinde bir bilgi verilmektedir. Hüsâm Çelebi'nin bu iki kitaba şerh yazması ve Ellili Medreselerden Bursa Hüdâvendigâr'da (Baltacı, s. 250), Altmış Medreselerden Yıldırım Beyazıt Medresesinde (Baltacı, s. 544) görev yapması göz önünde bulundurularak bu şerhleri yazan hocaların bu medreselerde görevlendirildiğini ileri sürmek ne derece doğru olabilir?

52 Risâlenin adı bazı kayıtlarda *Risâle fî Sebbi'n-Nebî ve Ahkâmihî, er-Risâletü's-Sebbiyye* şeklinde de geçmektedir. Bk. Mecdî, s. 391; Kâtip Çelebi, *Keşfu'z-Zunûn*, I, 871; Mehmed Süreyyâ, II, 111, Brockelmann, *GAL*, II, 299.

eksik bir istinsah olup 191^b-195^b varakları arasında bulunmaktadır.); Süleymaniye Ktp., Şehit Ali-2886, vr. 45^a-50^a; Süleymaniye Ktp., Denizli-409, vr. 35^a-37^b; Süleymaniye Ktp., Antalya/Tekelioğlu-861, vr. 118^b-124^a (Müstensihî İsmâil b. İshâk'dır.) numaralarda kayıtlı bazı istinsahları mevcuttur.

7. *Risâle Ma'mûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an*: Süleymaniye Ktp., İzmir-805 numaralı mecmûanın 125^a-128^b varakları arasında (175x-110-110x55 mm, 21 st., Ta'lik, Nesih yazı) yer almaktadır. Şu anki bilgilerimiz çerçevesinde başka nüshası bulunmayan risâle tarafımızdan neşre hazırlanmaktadır.

8. *Risâle fi Nakli's-Şehâde*: Hacı Selim Ağa Kütüphanesi, Hacı Selim Ağa-379, vr. 91^b-93^b.

Bazı kayıtlarda *Risâle fi Mes'eleli'l-Vclâ* (Süleymaniye Ktp., İbrahim Efendi-338, vr. 1^b-7^b) adlı eser Hüsâm Çelebî'ye ait olarak gösterilmiş ise de vr. 2^b ve 7^b'de yer alan kayıtlardan İstanbul kadısı Karaçelebizâde Hüsâmüddîn (ö. 1007/1598)'e ait olduğu anlaşılmaktadır.⁵³

V- Sonuç

Yukarıda verilen bilgilerden anlaşılacağı üzere, Osmanlı Devleti'nin çeşitli belgelerinde müderrislik ve kadılık vazifesinde bulunmuş olan Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520) ile diğer bir Osmanlı âlimi olan Hüsâmüddîn et-Tokâtî (ö. 840/1456), hem bibliyografya kaynaklarında hem de kütüphane kayıtlarında birbirine karıştırılmış ve eserleri birbirine izafe edilmiştir. Biz bu çalışmamızda Hüsâm Çelebî (ö. 926/1520)'nin hayatını ve eserlerini ele aldık. Dolayısıyla Hüsâmüddîn et-Tokâtî ile de bir miktar ilgilenmiş olduk. Her iki müellife ait eserlerin yazarlara aidiyetini hem yazma nüshaları hem de bibliyografik bilgi sunan müelliflerin eserlerini karşılaştırarak tespit etmeye çalıştık.

Buna göre Hüsâm Çelebî'ye ait olduğunu tespit edebildiğimiz eserler şunlardır: *Hâşiye alâ Şerhi'l-Vikâye li-Sadri's-Şerîa*, *Hâşiye ala'l-Hâşiye li't-Tecrîd li's-Seyyid eş-Şerîf*, *Risâle fi'l-İstihlâf*, *Risâle fi Raksi'l-Mutcsavvife*, *Hâşiye alâ Şerhi'l-Mevâkuf*, *Risâle fi Sebbi'n-Nebî*, *Risâle Ma'mûle li-Beyâni Ahvâli'l-Kenâisi Şer'an*, *Risâle fi Nakli's-Şehâde*.

53 Hayatı hakkında bk. Atâî, s. 416-417.

Bibliyografya

- Abdîzâde, Hüseyn Hüsâmüddîn (1358/1939), *Amasya Tarihi*, I-IV, İstanbul 1928.
- Âlî Mustafa Efendi, Gelibolulu (1008/1600), *Kitâbü't-Târîh-i Künhü'l-Ahbâr* (Hazırlayanlar: Ahmed Uğur ve ark.), I/i-ii, Kayseri 1997.
- Arâî, Nev'îzâde (1045/1635), *Hadâiku'l-Hakâik fi Tekmiletî's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989.
- Bağdatlı İsmâil Paşa (1339/1920), *Hediyetü'l-Ârifin: Esmâü'l-Müellifin ve Âsârü'l-Musannifin*, I-II, İstanbul 1951-1955.
- Baltacı, Cahit, *XV-XVI. Asırlarda Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1976.
- Bilge, Mustafa, *İlk Osmanlı Medreseleri*, İstanbul 1984.
- Brockelmann, Carl (ö. 1956), *Geshichte der Arabischen Litteratur (GAL)*, I-II, Leiden 1943-1949.
- *Geshichte der Arabischen Litteratur-Supplement (GAL-S)*, I-III, Leiden 1937-1942.
- Bursalı Mehmet Tâhir Efendi (1344/1925), *Osmanlı Müellifleri*, I-III, İstanbul 1333-1342.
- Cici, Recep, *Kuruluştan Fatih Devrinin Sonuna Kadar Osmanlılarda Fıkıh Çalışmaları* (Yayımlanmamış Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü), İstanbul 1994.
- el-Gazzî, Ebü'l-Mekârim Necmüddîn Muhammed (1061/1651), *el-Kevâkibü's-Sâira bi-A'yâni'l-Mietî'l-Âşira* (Tahkik: Cebrâil Süheyl Cebbûr), I-III, 2. baskı, Beyrut 1979.
- el-Gazzî, Takiyyüddîn b. Abdülkâdir et-Temîmî ed-Dârî (1010/1601), *et-Tabakâtü's-Seniyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye* (Tahkik: Abdülfettâh Muhammed el-Hulv), I-IV, Riyad 1983-1989.
- Hızlı, Mefail, *Bursa Medreseleri*, İstanbul 1998.
- "Osmanlı Eğitim-Öğretim Tarihi Konusunda Önemli Bir Kaynak: Müterrisîn Vezâifî", *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, VIII/8 (Bursa 1999), Bursa 2000, s. 97-133.
- Hibrî, Abdurrahmân Efendi (1069/1659), *Enîsü'l-Mülsâmirîn*, Millet Kütüphanesi, Emîrî: Târih-68, vr. 1a-93b.
- Hoca Sâdeddin Efendi (1008/1599), *Tâcü't-Tevârîh*, I-II, İstanbul 1279.
- İbnü'l-İmâd, Ebü'l-Fellâh Abdülhayy el-Hanbelî (1089/1678), *Şezerâtü'l-Zehab fi Ahbâri men Zehab*, I-VIII, Beyrut, ts.

- el-İcî, Adudüddîn Abdurrahmân b. Ahmed (756/1355), *Kitâbü'l-Mevâkuf bi-Şerhi's-Seyyid eş-Şerîf Ali b. Muhammed el-Cürcânî* (Tahkik: Abdurrahmân Umeyra), I-III, Beyrut 1997.
- Kâtip Çelebî, Mustafa b. Abdullah (1067/1656), *Keşfü'z-Zunûn an Esâmi'l-Kütüb ve'l-Fünûn*, I-II, İstanbul 1941-1943.
- *Süllemü'l-Vusûl ilâ Tabakâti'l-Fuhûl*, Süleymaniye Ktp., Şehit Ali Paşa-1887, 193 sayfa (mikrofilm).
- Kehhâle, Ömer Rıza, *Mu'cemü'l-Müellifin*, I-XV, Beyrut, ts.
- Kepecioğlu, Kâmil, *Bursa Kültüğü*, I-IV, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel: 4519-4522.
- Köprülü Kütüphanesi Yazmalar Kataloğu* (Hazırlayan: Ramazan Şeşen ve ark.), I-III, İstanbul 1986.
- el-Leknevî, Ebü'l-Hasenât Muhammed Abdü'l-Hayy (1304/1887), *Kitâbü'l-Fevâidi'l-Behiyye fi Terâcimi'l-Hanefiyye*, Kahire 1906.
- Mecdî, Mehmed Efendi (999/1591), *Hadâiku's-Şekâik* (nşr. Abdülkadir Özcan), İstanbul 1989.
- Mehmed Süreyyâ (1324/1909), *Sicill-i Osmânî (Tezkire-i Meşâhîr-i Osmâniyye)*, I-IV, İstanbul 1308-1315.
- Müderrisin Vezâifi*, Bursa Yazma ve Eski Basma Eserler Kütüphanesi, Genel 1601, vr. 1b-51a.
- Osmanlı Astronomi Literatürü Tarihi* (Hazırlayanlar: Ekmeleddin İhsanoğlu ve ark.), I-II, İstanbul 1997.
- Sayılı, Aydın, "Vâcidiye Medresesi, Kütahya'da Bir Ortaçağ Türk Rasathanesi", *Belleçten*, XII/47 (Temmuz 1948), Ankara 1948, s. 655-666.
- Târîh-i Silsile-i Ulemâ (TSU)*, Süleymaniye Kütüphanesi, Esad Efendi-2142, vr. 1a-255b.
- Taşköprizâde, İsmüddîn Ebü'l-Hayr Ahmed b. Mustafa (968/1561), *eş-Şekâiku'n-Nu'mâniyye fi Ulemâi'd-Devleti'l-Osmâniyye* (Tahkik: Ahmet Suphî Furat), İstanbul 1985.
- Türkiye Yazmaları Toplu Kataloğu, İstanbul, Süleymaniye Kütüphanesi: Amcazâde Hütseyin Paşa ve Hekimbaşı Musa Nazif Efendi Koleksiyonu*, Ankara 1988.
- Zirikli, Hayreddîn (1396/1976), *el-A'lâm*, I-X, 2. baskı, Kahire 1954-1959.